

Soğuk Savaş Başlangıcında Türk Dış Politikası

Cihat Göktepe*
Süleyman Seydi**

Öz

Türkiye, İkinci Dünya Savaşı sonrası oluşan iki kutuplu dünyada kendini demokratik blokta konumlandırma gayreti içerisinde girdi. Bu gayret toprak bütünlüğüne yönelik Sovyet tehdidinin zorunlu bir sonucu olduğu kadar son bir asrı aşkındır takip ettiği batılılaşma politikasının da bir gereği idi. Ancak savaşta izlediği tarafsızlık politikasının ciddi anlamda eleştiriyi maruz kalmasının yarattığı yalnızlık fobisi, ABD ve İngiltere'nin ilk başlarda gösterdiği soğuk tavırla zirve yaptı. Buna karşın Sovyet tehdidinin yarattığı güvenlik endişesi çerçevesinde Türk dış politika çıkarlarıyla ABD'nin bölgesel çıkarlarının uyumunu sağladı. Türkiye'nin Batı güvenlik sisteminde kendine yer bulmasını sağladı. Bu çalışmada öncelikle Türk dış politikasının Batı bloğunda kendine yer edinme gayretleri, sonrasında da ABD desteğinde bölgesel paktlara öncülük eden bölgesel bir Soğuk Savaş oyuncusu olma gayretleri ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler

Soğuk Savaş, dış politika, Truman Doktrini, Demokrat Parti

Giriş

Soğuk Savaş, İkinci Dünya Savaşını müteakip ABD liderliğindeki demokratik Batı dünyasıyla SSCB'nin önderliğindeki Komünist Blok arasında dünya üzerinde her anlamda nüfuz kurma adına yapılan mücadeleyi ifade eder. İkinci Dünya Savaşı sonuna gelindiğinde, Müttefiklerle Sovyetler Birliği'nin Hitler'e karşı olan stratejik işbirliğine dayalı ortak hareket ede-

* Prof. Dr., Uluslararası Antalya Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü – Antalya / Türkiye
cgoktepe@gmail.com

** Prof. Dr., Süleyman Demirel Üniversitesi, Tarih Bölümü – Isparta / Türkiye
suleymanseydi@sdu.edu.tr

bilme kabiliyeti, savaş sonrası paylaşımlar söz konusu olduğunda çatışmaya dönüştü. Bu çatışmayı, savaşın sürdüğü sırada durumun dengelenmeye başladığı 1943 yılı başından itibaren görmek mümkündür. Savaş sonu itibarıyla daha açık hale gelen bu mücadelede Türkiye kendisini Batı bloğunda konumlandırma gayretine girdi.

Savaşta izlediği tartışmalı tarafsızlık politikası sonucunda savaşın galipleri tarafından eleştirilere maruz kalması, İnönü başta olmak üzere iktidar çevrelerinde savaş sonrası Sovyet yayılmacılığı tehdidi karşısında Türkiye'nin yalnız kalacağı endişesini yarattı. İnönü, Türkiye'yi demokratik dünyanın tarafında konumlandırmak adına çok partili hayata geçiş gibi iç ve dış dönük politikalar geliştirmek durumunda kaldı. Bu bir anlamda Atatürk'ün modernleşme ve güvenlik eksenli politikaların bir devamı veya gereği idi. Soğuk Savaş'ın başlangıcında İnönü liderliğindeki Türkiye'nin dış politikada temel hedefi Sovyet tehdidinin önlenmesi ve buna bağlı olarak Batıyla siyasi, ekonomik ve askeri alanlarda işbirliğini geliştirebilme idi. 14 Mayıs 1950'de iktidara gelen Demokrat Parti (DP) dış politikasının önceliği de benzer olmakla birlikte, bu dönemde daha aktif ve dinamik bir dış politika izlendiğini görüyoruz. DP, komünizm tehdidini savuşturmak adına, Batıyla bölgesel paktlar çerçevesinde güvenlik anlamında işbirliğine girmiş, Soğuk Savaş politikalarının bölgesel anlamda önemli bir oyuncusu olmak konusunda inisiyatif almaktan kaçınmamıştır. Türkiye'nin bu politikası Sovyet tehdidine karşılık bir güvence arayışı olduğu kadar kötü giden ekonomisine kaynak bulma adına gösterilen bir gayret olarak da görülebilir. Bu iki yönlü mecburiyet ve bazen abartılan Sovyet tehdidi söylemi, Türk dış politikasının Washington'la aynı çizgide olması sonucunu doğurdu ya da Washington'un Türk dış politikasına nüfuz etmesini kolaylaştırdı/meşrulaştırdı Washington için Sovyetlerin bölgede tehdit olarak algılanması Batının bölgedeki fiziki varlığının meşru zemini oluşturması adına da önemliydi.

Erken Soğuk Savaş Dönemi Türk Dış Politikası

İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye, İngiltere ve ABD'den savaş sonrası dönemde müttefik olarak muamele göreceği garantisini aldıktan sonra 2 Ağustos 1944'te Almanya'yla ekonomik ve diplomatik ilişkilerini kesti. Ama Sovyetler bunu çok geç kalmış bir karar olarak gördü. SSCB'nin hedefi, savaş sonrası güvenlik kuşağı olarak gördüğü, Balkanlar ve Boğazlar bölgesinde nüfuz sahibi olmaktı. Bu anlamda Türkiye'yi İngiliz ve Amerikalılardan ayırarak kendisini bölgede daha avantajlı duruma getirmek istiyordu. Artık savaş sonrası stratejik mücadeleler ön plana çıkmaya başlamıştı. Bu durum jeo-stratejik konumu itibarıyla Türkiye'nin avantajlıymış gibi

gözükse de her şey bu kadar pürüzsüz değildi. İngiliz Dışişleri ve Genelkurmayı, savaş sonrasında SSCB'ye karşı Türkiye'ye ihtiyacı olduğunu düşünüyordu, ama Churchill'in Türkiye'ye savaşa yönelik tutumundan dolayı kızgınlığı geçmemişti. Churchill, 1944 yılı Ekim ayında Moskova'da Stalin'le görüşmesi esnasında Montreux'nün değiştirebileceğini ifade etmişti. (NA PREM3/447/9, FRUS V: 875-78).¹ Artık Türkiye'nin en büyük korkusu, müttefiklerin Türkiye'yi SSCB karşısında yalnız bırakmasıydı.

Hal böyle olunca Türkiye kendisini ilgilendiren bazı konularda sessiz kalmak durumunda hissetti. Örneğin savaş sonrası On İki Ada'nın geleceği konusunda hiçbir ciddi girişimi olmadı. Yunanistan ise daha savaşın başında, savaş sonrası bu adaların kendisine verileceğine dair Londra'dan garanti almıştı. Aslında baştan beri Meis Adası'nın Türkiye'ye ait olduğunu Yunanistan dâhil herkes kabul ediyordu. Ama Sovyet faktörü devreye girince İngiltere Ege'de ve Akdeniz'de inisiyatif elinden kaçırmamak için, On İki Ada'nın Yunanistan'a verilmesi için çaba sarf etmeye karar verdi. Dolayısıyla Türkiye'nin en azından Meis'i alması yönünde esen iyimser hava bu şekilde ortadan kalkmış oldu (Seydi 2005: 50-57).

1945 yılına geldiğinde Müttefikler zafere adım adım ilerlerken Türk hükümetinde karamsar bir hava hâkimdi. Türk hükümeti, üç büyüklerin liderlerinin 4-11 Şubat 1945'te Yalta'da Avrupa'nın savaş sonrası statüsünü görüşmek için bir araya geldiklerinde Churchill'in Stalin'e Türkiye aleyhine tavizler vereceğinden endişeliydi. Neredeyse bu endişeler gerçekleşecekti. İngiliz Dışişleri Bakanı Anthony Eden, konferansa gitmeden önce Türkiye'nin aleyhinde bir girişimde bulunulmayacağına dair Ankara'ya güvence vermeyi önerdiğinde Churchill kızgın bir şekilde, "Son iki yıldır doğru yönde adım atması için Türkiye'yi iknaya çalıştım, ama onlar reddetti, kaçırdığı trene son anda atlamasını istemem" diye cevap verdi (NA FO 371/48697). Ancak Akdeniz'deki uzun dönem İngiliz çıkarları göz önüne alındığında Churchill'in takındığı duygusal tavra yer yoktu. Nitekim Eden'in itirazları Churchill üzerinde etkili oldu.

Yalta Konferansı'nda Türkiye konusu 10 Şubat'ta gündeme geldi. Stalin Boğazlardan geçişlerin sadece savaş zamanında değil, barış zamanında da Türkiye'nin inisiyatifine terk edilmelerinin kabul edilemez olduğunu ve Montreux'nün günün şartlarına göre değerlendirilmesini talep etti. Roosevelt ve Churchill, Stalin'e hak vererek bu konunun üç ülkenin dışişleri bakanlarının yapacakları ilk toplantıda gündeme alınmasına karar verdilerse de Boğazlar konusu burada gündeme alınmadı.

Yalta'da alınan önemli kararlardan biri de, Nisan ayı sonunda San Francisco'da toplanacak Birleşmiş Milletler toplantısına, sadece 1 Mart 1945 tarihine kadar Japonya ve Almanya'ya savaş ilân eden ülkelerin kurucu üye sıfatıyla katılmaya hak kazanacak olmasıydı. Dolayısıyla Türkiye 23 Şubat 1945'te Almanya ve Japonya'ya savaş ilan etti. Bunun San Francisco Konferansı'na katılmasını sağlamak ve BM'ye üye olabilmek adına sembolik bir anlamı vardı ama Türkiye'nin güvenliğini garanti eden bir boyutu yoktu. Bir yandan ekonomik darboğaz, diğer yandan savaş biter bitmez Sovyetlerin Montreux Boğazlar Sözleşmesi'ne yönelik tehditkâr itirazı, modern ordular karşısında yeterli teknik donanıma sahip olmayan Türk hükümetini endişelendirdi. Üstelik Sovyet tehdidi karşısında bölgedeki çıkarları doğrultusunda kendisini yalnız bırakmayacağını düşündüğü Londra'dan ise cesaret verici mesajlar gelmedi. Zira savaşın yarattığı ekonomik sıkıntıların üstesinden gelmeye çalışan İngiliz hükümetinin gözü kulağı, Washington'dan gelecek mesajlara çevrilmişken Sovyet saldırılarına karşı Türkiye'ye yardım yapılması söz konusu değildi.

Bu çatışmanın önemli göstergelerinden birisi de, Türkiye'nin savaşa katılım şekliydi. Savaşın son anlarında Türkiye'nin savaşa ilan etmesini, Churchill ve Roosevelt desteklerken Stalin şiddetle eleştiriyordu. Yalta Konferansı'ndan hemen sonra Sovyet basını her gün Türkiye'yi eleştiren ve küçülten yayınlar yapmaya başladı. Yayınlarda Türkiye'nin savaşta Alman yanlısı politika izlediği ve hâlâ da izlemekte olduğunu iddia ediliyordu. Ayrıca Türkiye'nin son anda savaşa katılma kararıyla da dalga geçiyorlardı (NA FO 371/48773).

SSCB'yle ilişkiler savaşın son anları yaklaştıkça gittikçe gerilmeye başladı. 19 Mart'ta Molotov, Türk büyükelçisi Selim Sarper'i makamına çağırarak, SSCB'yle Türkiye ilişkilerinin temelini oluşturan 17 Aralık 1925 tarihli Türk-Sovyet Dostluk ve Tarafsızlık Anlaşması'nın, zamanın şartlarını karşılamadığı gerekçesiyle feshine ilişkin bir nota verdi. 7 Haziran 1945'te Molotov, Türkiye'nin Moskova büyükelçisi Selim Sarper'i tekrar davet ederek iki ülke arasındaki sorunların giderilmesi için yeni bir anlaşma yapılabileceğini söyledikten sonra, temelde iki konudaki isteklerini dile getirdi: Birincisi, Montreux'de Sovyetler lehine düzenlemeler yapılması ve Boğazlarda Sovyetlere bir askeri üs verilmesiydi. İkincisiyse, Birinci Dünya Savaşı sırasında Türkiye'den bir buçuk milyon civarında Ermeni'nin sürüldüğünü ve bunların tekrar anavatanlarına döndüklerinde kendilerine yurt olarak verilmek üzere, daha önce Ermenilere ait olduğunu iddia ettiği Kars ve Ardahan'ın Sovyet Ermenistan'ına iade edilmesiydi (Seydi 2003a: 96-113).

Sovyetlerin Türkiye'ye karşı tutumu Amerika ve İngiliz Dışişleri çevresinde ciddi endişelere sebep oluyordu. Sovyetlerin temel amacı Türkiye'yi Batı'dan kopararak yalnızlığa itmek; bu sayede Akdeniz ve Ortadoğu üzerinde nüfuz kurmaktı. Bir anlamda Washington ve Londra Türkiye'nin toprak bütünlüğünün kendileri açısından önemini anlamış gözüküyor, ama Moskova'nın Türkiye'ye yoğun baskısı karşısında güçlü bir tepki sergilemiyor ya da şartların kendileri açısından daha da olgunlaşmasını bekliyordu. ABD, İngiltere'nin Sovyetlere Türkiye'nin toprak bütünlüğünün korunmasının kendileri açısından önemini ileten bir mesaj verilmesine, Potsdam Konferansı'ndaki atmosferi etkilemesin diye yanaşmadı. 17 Temmuz-2 Ağustos 1945 tarihleri arasında toplanan Potsdam Konferansı'nda da Boğazların uluslararası statüye kavuşturulması konusu gündeme geldi. Churchill ve ABD'nin Yeni Başkanı Harry S. Truman buna sıcak bakarken Montreux'nün mevcut ihtiyaçlara cevap veremediği noktasında da hemfikirdiler. Truman ayrıca Sovyet savaş gemilerinin Boğazlardan serbestçe geçmesine itiraz etmedi. Ancak Sovyetlerin üs taleplerini geri çevirdi. Bu konuşmalara rağmen Potsdam'da Montreux Sözleşmesi'nin yenilenmesi noktasında herhangi bir çözüm getirilmedi (Seydi 2003b: 198-199).

Türkiye bu gelişmeleri endişeyle takip etti. Savaşın sonuna doğru Churchill'in Boğazlar konusundaki tutumuna rağmen savaş sonrası Türkiye'ye en büyük destek İngiltere'den geldi. Ancak 28 Temmuz 1945'te yapılan seçimi Muhafazakârlar kaybetti ve Boğazların uluslararası statüye kavuşturulmasına sıcak bakan ve Sovyetlerin taleplerini de makul gören Clement Attlee liderliğindeki İşçi Partisi İngiltere'de iktidara geldi. Koltuğunu Ernest Bevin'e devreden Eden'se Boğazların uluslararası statüye kavuşturulmasının kabul edilebilir olduğunu, ancak Sovyet isteklerinin bu noktada samimi olmadığını; Sovyetlerin bunu daha ziyade Türkiye'yi boyunduruk altına almaları için ilk adım olarak gördüğünü dile getirdi. Neticede yeni İngiliz hükümeti kısa süre sonra Sovyet isteklerini Eden gibi okumaya başladı. Ancak Truman bu noktada Sovyet isteklerine yakın duruyordu. Özellikle İngiliz Hükümetinin Sovyet isteklerine karşı ortak tavır belirleme gayretinin Truman engeline takılması Türk hükümetinde ciddi endişeler yarattı. Ankara Truman'ın tavrının Sovyetleri cesaretlendirdiğini düşünüyordu (Seydi 2003b: 199-201).

Truman Boğazlar konusundaki görüşlerini 2 Kasım 1945'te Türkiye'ye ilettiler. Truman, Karadeniz'e kıyısı olan bütün ülkelerin savaş gemileri herhangi bir sınıra tabi tutulmadan savaş ve barışta Boğazlardan transit geçmeyi öngörüyordu. Türkiye ise bunu Sovyet isteklerinin kabulü olarak

gördü, ama diplomatik çabalarını sürdürdü. Ankara bir yandan Londra ve Washington'un Boğazlar konusundaki görüşlerini kendisine yakın bir noktada buluşturmayı amaçlarken, diğer yandan da özellikle ABD'den muhtemel Sovyet saldırısı karşısında Türkiye'nin savunmasına yardımcı olacağına dair güvence almaya gayret gösterdi. Bunu sağlamak için de Batı'nın Ortadoğu ve Akdeniz'deki çıkarlarının korunması açısından Türkiye'nin anahtar ülke olduğu vurgusunu sıklıkla dile getirdi. Bu konuda başarılı oldu da. Özellikle Sovyetlerin Libya'dan askeri üs istemesi Türkiye'nin tezini güçlendirdi. Ayrıca 1945 yılı sonuna doğru Sovyetlerin Doğu Anadolu üzerindeki iddialarını değişik vasıtalarla yüksek sesle dillendirmesi de Türkiye'nin anlaşılmasına yardımcı oldu (Seydi 2003b: 211-212).

Sovyet bakışı artınca Washington yavaş yavaş Türkiye'yi anlamaya başladı. Hatta yılsonunda Sovyet tehdidi karşısında Amerika'dan sözlü güvence dahi aldı. Bunda Sovyetlerin Balkanlarda ve Doğu Avrupa'da izlediği yayılmacı politikanın da etkisi oldu. Özellikle Aralık 1945'te gerçekleşen Moskova Konferansı'ndan sonra Truman Sovyetlere karşı sertleşmeye başladı (Seydi 2003b: 212).

Başkan Truman artık Ankara ve Moskova'daki diplomatik temsilcilerinin raporlarını daha fazla ciddiye almaya başladı. Bu merkezlerden gelen rapordaki Sovyetlerin bölgede izlediği politikaların Amerikan çıkarlarını zedelediği ve bu ülkelere yardım edilmesi üzerine ısrarla vurgu yapıyordu. Amerikan askeri otoriteleri de benzer görüşte olunca artık Truman kendi kamuoyunu Ortadoğu bölgesinde Sovyetlere karşı izleyeceği politikalara hazırlamaya başladı. Sonrasında Sovyetlerin Türkiye ve Yunanistan'ı tehdit ettiğini yüksek sesle dillendirmeye başladı. Başkan Truman'ın davetlisi olarak ABD'de bulunan Churchill'in 5 Mart 1946'da Fulton'da yaptığı konuşmada bu konular dillendirilirken adeta Sovyetlere karşı savaş ilan edildi. Washington artık yavaş yavaş Soğuk Savaş politikalarını bölgede işletmeye başladı. Türkiye'ye beklediği güvence dolaylı bir şekilde verildi. Washington Büyükelçisi iken vefat eden Münir Ertegün'ün cenazesi 5 Nisan 1946'da *Missouri* adlı bir savaş gemisiyle İstanbul'a getirilmesi bir anlamda Sovyetlere verilen mesajdı. Zira sadece büyükelçinin naşının getirilmesi için bu gemi biraz abartılıydı. Üstelik Japonya'nın teslim belgesi de bu gemide imzalanmıştı. 9 Nisan'a kadar İstanbul limanında kalan bu gemiyi İnönü'de büyük bir memnuniyet içerisinde ziyaret etti. Bu ziyaret Sovyet saldırısı karşısında ABD'nin Türkiye'yi yalnız bırakmayacağı anlamına geliyordu. Daha doğrusu İnönü başta olmak üzere Türkiye'nin algılaması bu yönde oldu (Seydi 2006: 126-127).

Bu iyimser hava 7 Ağustos 1946 tarihli Sovyet notasıyla yerini tekrar endişeye bıraktı. Sovyetler Boğazların Türkiye'yle ortak savunulmasını istiyordu. Ancak bu sefer Londra ve Washington'un desteği Türkiye'nin yanındaydı. Bu destekle 18 Ekim 1946'da Türkiye'nin verdiği notayla birlikte Boğazlar konusunda yaşanan diplomatik tartışmalar son buldu. Sovyetler bu tür istekleri bir daha dillendirmediler ama Türk-Sovyet ilişkilerini tamiri zor bir sürece soktu. Diğer yandan da Türkiye'nin Batıyla entegrasyonunu da hızlandırdı.

ABD'nin Türkiye Üzerinde Artan Nüfuzu: Truman Doktrini ve Marshall Planı

1946 yılı itibarıyla ABD, Sovyetlerin Türkiye üzerindeki politikalarını daha iyi anlıyor gözüküyordu. Aslında bu sadece Türkiye özelinde gelişme değil aynı zamanda Soğuk Savaş politikalarının yürürlüğe girmesiyle de alakalı alan bir durumdur. Sovyetlerin Doğu Avrupa üzerinde nüfuz kurmasının yanında komünistlerin etkin olduğu Yunan iç savaşına Sovyetlerin destek verdiği düşüncesi ve özellikle Sovyetlerin İran'ı terk etmekteki gönülsüzlüğü ABD'nin bölge ülkelerine daha fazla kulak vermesine sebep oldu. Bunun sebebi Beyaz Saray'ın Amerikan kamuoyunu "komünizmin Amerikan çıkarlarına yönelik ciddi bir tehdit" olduğuna inandırmasının yanında Avrupa başta olmak üzere Türkiye gibi ülkelerin ABD'ye olan mecburiyetlerini hissettirme isteğiyle de alakalı gibi gözüküyor. Aslında ABD'nin bu aşamada bölgede aktif siyaset izlemesinin bir nedeni de İngiltere'nin savaş sonrasında içine düştüğü ekonomik sıkıntıdır. Savaş sonunda İngiltere'nin ekonomisi diğer Avrupa ülkeleri gibi bir aşmanın içine girmiş, hatta 1946-47 kışı İngiltere'nin kabusu olmuştu. Ülkede yiyecek ve yakacak sıkıntısı baş gösterdiği bu dönemde Londra artık Akdeniz'deki emperyal varlığını sorgulamaya başladı. Böyle bir ortamda yukarıda bahsedilen Sovyetlerin Türkiye üzerindeki istekleri İngiltere'yi Washington nezdinde harekete geçirdi. Kendilerinin Doğu Akdeniz ve Ortadoğu'daki Sovyet tehdidi altında olan ülkelere yardım edemeyeceğini, ancak bu ülkelerin Sovyet tehdidi karşısında acil yardıma muhtaç olduğunu vurgulayarak, Batının buradaki çıkarlarının savunuculuğunu artık Washington'a bırakmak durumunda olduğunu bildirdi. Zaten iki ülke arasında işbirliği imkânı kalmadığına inan Truman da Sovyetlere karşı daha sert politika izleme kararı almış, 1947 yılı başına gelindiğindeyse Amerikan kamuoyu da artık bir komünizm tehdidi olduğuna inanmaya başlamıştı. Kamuoyu desteğini arkasına almayı başaran Truman 12 Mart 1947'de kongrede yaptığı konuşma Soğuk Savaş'ın resmi ilanını gibiydi. Truman Doktrini olarak tarihe geçecek bu konuşma da Truman Yunanistan ve Türkiye'nin Sovyet yayılmacılığı karşısında desteklenmesini istedi. İkinci Dünya Savaşı'na katılmasından dolayı konuşmanın

büyük çoğunluğunu Yunanistan'a ayıran Truman eğer, "Yunanistan ve Türkiye bugün komünizmin pençesine düşürse buradan Batı Avrupa, Kuzey Afrika, İran ve Ortadoğu'da bu sondan kaçamayacaktır. Artık yeter deme zamanı geldi" şeklinde beyanatta bulundu. Konuşmanın sonunda Türkiye ve Yunanistan'a yardım yapılması yönündeki talebi Kongre tarafından onaylandı. Buna göre Türkiye 100 milyon dolar (Yunanistan'a 300 milyon dolar) para ve neredeyse tamamı savaşta kullanılmış askeri malzeme yardım alacaktı (Friedman 2007: 68-69).

Truman Doktrini çerçevesinde yapılan yardım resmi çevrelerde heyecan yarattı. Hatta ABD'nin Sovyetler karşısında Türkiye'yi yalnız bırakmaya çağının bir göstergesi olarak sevinçle karşılandı. Ama bu yardımlara yönelik eleştiriler de vardı. Özellikle Amerika'nın, yapacağı yardımların yerinde kullanılıp kullanılmadığını denetleyecek olmasının Duyun-ı Umumiyei çağrıştırması, dolayısıyla da tam bağımsızlık ilkesinden vazgeçildiği iddiaları da toplumda karşılık bulabiliyordu (Harris 1972: 27). Kuşkusuz bu yardımın ABD'nin Türk dış politikası üzerinde söz sahibi olmasını sağladığı da açıktır. Bundan sonra Amerikan malları Türk piyasasına girdi. Bu aynı zamanda Amerikan kültürünün Türkiye üzerinde de hâkim olması sonucunu doğurdu. Tüm dünyayı etkisi altına almaya başlayan Amerikan tarzı yaşam bu yardımla beraber Türkiye'de etkisini göstermeye başladı (Oran 2002: 537).

Truman Doktrini çerçevesinde ABD'den yardım alan Türkiye 5 Haziran 1947 tarihinde ABD Dışişleri Bakanı George Marshall'ın ilan ettiği Marshall Planı'na da dâhil olmak istedi. Bu plan daha ziyade savaştan sonra ekonomik yapısı çöken Avrupa'nın bu anlamda rehabilitasyonunu öngörüyordu. Acilen ekonomik yardım yapılmazsa Avrupa'nın komünizmin etkisinde kalacağını düşünen Marshall, Avrupa ülkelerinden kendilerine bu konuda bir istek paketi sunmasını istedi. Böylelikle Avrupa devletleri komünizm karşısında bağımsızlıklarını koruyabilecekti. Bu plan Batı Avrupa ülkeleri tarafından sevinçle karşılandı. Hatta Bevin bu planı duyduğunda "boğulmak üzere olan birine atılan bir can simidi" (Isaacs vd. 1998: 47) benzetmesini yaparak içinde buldukları durumu özetledi. Ancak planı kendisine karşı bir cephe oluşturmak olarak değerlendiren Sovyetler tepki gösterdi ve Doğu Avrupa ülkelerinin bu plandan yararlanmalarına engel oldu. Marshall Planı'nın etkin kullanılabilmesi için Türkiye'nin de dâhil olduğu bazı Avrupa ülkeleri 12 Temmuz 1947'de Paris'te toplanarak Avrupa Ekonomik İşbirliği Konferansı'nı kurdular.

Aslında Marshall Planı başlangıçta savaşa girmediğinden dolayı herhangi bir yıkıma maruz kalmayan Türkiye'ye yardımı öngörmüyordu. Elbette

savaş onun ekonomisini de ciddi anlamda etkilemişti. Ancak, Amerikalılara göre Truman Doktrini Türkiye'nin acil ihtiyaçlarını karşılamak için yeterliydi. "Hatta Türkiye Marshall Planından yardım almak değil, Avrupa'nın kalkınmasına Avrupa'nın ihtiyaç duyduğu tarım ürünü ve maden ihtiyacını karşılayarak katkıda bulunabilirdi. Dolayısıyla Türkiye'ye yardım talebini Avrupa'nın bu ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde düzenlerse yardım edilebileceği söylendi. Yani Türkiye sanayileşmiş Avrupa'nın gıda deposu olacaktı." Bu şartı Türkiye'nin kabul etmesi üzerine 4 Temmuz 1948'de yardım kapsamına alındı. Neticede Türkiye 1948-1952 yılları arasında yaklaşık 300 milyon dolarlık yardım aldı. Bunu da çoğunlukla tarımın gelişmesi için kullandı (Harris 1972: 33). Truman Doktrininde olduğu gibi Türk hükümeti Marshall Planına dâhil olmayı Batıyla bütünleşmenin ve Sovyet tehdidi karşısında yalnızlaşmaktan kurtulmanın bir göstergesi olarak algıladı. Ancak bu yardımların sadece tarım sektöründe kullanılacak olması ve bunun da Amerikan yetkililerince denetlenmesinin öngörülmesi yine haklı eleştirilere sebep oldu. Bu kapsamdaki yardımlar tarımın gelişmesine ve ekonominin belli oranda canlanmasına sebep oldu. Neticede Türk kalkınması ABD'nin kontrolüne girmeye başladı. Türkiye kendi kaynaklarıyla harekete geçmekten ziyade ekonomik zorluğu dışarıdan gelecek yardımlarla aşmayı hedefledi. Bu da doğal olarak dış ve iç politikada Amerikan etkisinin artmasına yol açtı.

Türkiye'nin bundan sonraki dış politikadaki hedefi Batının askeri desteğini sağlamak oldu. Her ne kadar Truman Doktrini ve Marshall Yardımları çerçevesinde Amerika'nın desteği alınmış olsa da bunlar Türkiye'nin savunmasını garanti eden boyutu yoktu. 17 Mart 1948'de Fransa, İngiltere, Belçika, Hollanda ve Lüksemburg arasında, üye ülkelerinin saldırıya uğraması halinde birbirine yardımcı öngören Brüksel Anlaşması'nın ABD tarafından da desteklenmesi, Türkiye'nin bu oluşuma katılmak için yoğun bir diplomatik girişim başlatmasına sebep oldu. Türkiye'nin Washington ve Londra nezdindeki güvenlik arayışı 4 Nisan 1949'da NATO'nun kurulmasıyla da devam etti. İnönü NATO'ya üyeliği Türkiye'nin güvenliği açısından önemsiyordu. Türkiye bu ittifaka katılmak için ilk müracaatını CHP iktidarı döneminde 11 Mayıs 1950'de yaptı. Tek destek İtalya'dan gelirken Türkiye ciddi bir muhalefetle karşılaşmıştı (Yüceer 2002: 79). Dolayısıyla İnönü liderliğindeki CHP kendi döneminde bunu gerçekleştirmedi. NATO'ya üyelik 14 Mayıs 1950 seçimi için yapılan çalışmalarda CHP ve Demokrat Parti'nin öncelikli söylemini oluşturacaktır.

İnönü döneminde Türk dış politika gündemi Cumhuriyetin modernleşme yönündeki temel çizgisinin etkisiyle daha ziyade Batıyla ilişkiler üzerine

kuruluydu. Savaştan sonra yukarıda anlatıldığı üzere Sovyet endişesinin yarattığı travmayla Truman Doktrini ve Marshall Planı çerçevesinde Batıyla hızlı bir bütünleşme içine girildi. CHP'nin dış politikasına karşı gittikçe güçlenen Demokrat Parti'den "gereksiz yere doğu komşularımızla ilişkiler ihmal ediliyor" şeklinde bazı eleştiriler yöneltildi. Türkiye 1949 yılında Avrupa Parlamentosu'na alınınca DP, yine "bir Avrupa ülkesi olarak resmen tanınmış olsa da Türkiye'nin aslında Ortadoğu'nun bir parçası olduğu" gerçeğini değiştirmez diyordu (Erol 2009: 354). İnönü döneminde Ortadoğu'yla cılız da olsa ilişkilerin geliştirilmesi yönünde adımlar atıldı. Savaş süresince ve savaştan hemen sonra bağımsızlık kazanan Lübnan ve Suriye'yle ilişkiler geliştirilmeye çalışıldı. Türkiye yeni bağımsızlığını kazanan bu ülkelere karşı sempatiyle bakarak Mart 1946'da bu iki ülkenin bağımsızlığını tanıdı. Ancak Suriye'yle ilişkiler Hatay meselesi yüzünden sorunlu oldu. Kral Naibi Abdülilâh'ın 15 Eylül 1945'te Türkiye'yi ziyaretinden sonra Irak'la ilişkiler gelişti. 29 Mart 1946'da iki ülke arasında Dostluk ve İyi Komşuluk Antlaşması imzalandı. Sonrasında Ürdün Kralı Abdullah da Türkiye'yi ziyaret etti. 1947'de Filistin konusu gündeme geldiğinde Türkiye Araplarla birlikte Filistin'in taksimi aleyhinde oy kullandı. Bu, Arap dünyasında son derece olumlu karşılandı. Türkiye'nin Batıya yaklaşmasının bir neticesi olarak 28 Mart 1949'da İsrail'i resmen tanımasıysa Arap dünyasından tepkiyle karşılandı (Kürkçüoğlu 1972: 15-33). CHP zamanında İsrail'i tanıyan ilk Müslüman ülke olan Türkiye DP zamanında da Doğu Batı bloklaşmasında Batı'nın Ortadoğu'daki paktlara öncülük eden bir ülke konumuna geldi. 1950 yılı Türk demokrasi tarihi açısından bir dönüm noktasıdır. Arkasına güçlü bir halk iradesi alan DP iktidarının, küresel anlamda yalnızlığa itilen Türkiye'yi tecrit edilmişlikten kurtarma ve saygın bir konuma getirme çabaları içerisinde girdiğini görüyoruz. Kore Savaşında yer alan, Bağdat Paktı'nı oluşturan, bölge siyasetini yönlendirmeye çalışan Türkiye'nin dış politika profiliyle belki de Cumhuriyet tarihinin, son dönem hariç tutulacak olursa dış politikadaki en aktif dönemidir denilebilir.

Soğuk Savaş Oyuncusu olarak Türkiye

DP iktidarı ve onun lideri Adnan Menderes'le beraber Türkiye bölgesinde ittifak arayışına giren ve Ortadoğu'da lider ülke olma gayretleri sergileyen bir ülke görünümündedir. DP'yi aktif dış politikaya iten nedense Sovyet tehdidinin yarattığı endişeye bağlı olarak güvenlik arayışı içine girmesiydi. NATO üyeliği de bu güvenlik arayışını sonlandırmadığından komünizm tehdidi algısı Türkiye'nin bölgesel paktların kuruluşuna öncülük etmesine neden oldu. Kuşkusuz aktif dış politika izlenmesinde kendi tehdit algılamasıyla ABD'nin tehdit algılamasının örtüşmesinin payı büyüktür. Her

şeyden önce SSCB'nin sadece Türkiye ve bölge için değil aynı zamanda dünya barışı için de büyük tehdit olduğuna inanan Menderes, Atlantik'ten Pakistan'a uzanan çizgide güvenlik zinciri tamamlama noktasındaki ABD'nin Sovyetleri çevreleme politikalarına destek için çok hevesli gözükmüş; bu düşünceyle NATO'ya katıldıktan sonra Balkan Paketi'nin ve hemen sonra da Bağdat Paketi'nin en hevesli mimarı olmuştur. Türkiye'nin aktif dış politika izleyebilmesi de zaten ABD'yle çıkarlarının çatışmamasına bağlıdır. Diğer bir deyişle ABD'nin desteğini hissetmeden Türkiye gibi orta büyüklükte bir devlet için Ortadoğu'da etkin olma ihtimali zayıftı. Bu anlamda Türkiye 1950'lerde etkin bir bölgesel Soğuk Savaş oyuncusudur.

Bu yöndeki dış politikanın önceliğinin güvenlik olgusu olduğu aşikârdır. Dolayısıyla dış politikanın temel hedeflerinden NATO'ya üyesi olabilmek gayretleri bu anlayışın bir sonucudur. Bu aynı zamanda bağımsızlığını ve demokratik prensiplerini muhafaza edebilmek adına yapılan bir anlamda “zorunlu tercihtir.” haddizatında bu tercih Türkiye'nin Batıyla işbirliği içerisinde olması gerekliliği yönündeki Atatürk dönemi dış politikası anlayışının bir devamı niteliğindedir (NA FO-371/153039).

Bağcı (2001: 37), Menderes hükümetinin Atatürk tarafından uygulanan tarafsızlık politikasından vazgeçilip aktif ve dinamik bir politika izlediğini söyler. Ancak Atatürk Musul sorunundan hemen sonra özellikle İngiltere'yle ilişkileri geliştirmeye çalışmış, yaklaşan yeni bir küresel çatışmayı gördüğü için de İngiltere'yle müttefik olma yolunda gayret sarf etmiştir. Bu bakımdan tarafsızlık politikasından uzaklaşmayı Atatürk'ün çizgisinden uzaklaşmak olarak yorumlamak yanıltıcı olacaktır. Diğer yandan DP'de tarafsızlık politikası izlemenin ciddi bir hata olacağı görüşü hâkimdi. Türkiye dış politikada aktif siyaset izlerken Batı'nın Ortadoğu'daki çıkarlarıyla Türkiye'nin çıkarlarını özdeşleştiren Menderes hükümeti bölge ülkelerini Batı eksenli siyaset izlemeleri ve Batı güvenlik şemsiyesi altında kümelenmeleri için gayret sarf etti. Tehdit algılaması Washington'la aynı olan Menderes hükümeti bölgede anahtar ülke olmak istiyordu (Bağcı 2001: 37). Yeni kurulan ve henüz devlet olma özelliğine tam kavuşmamış Arap ülkelerine karşı Menderes *Big brother* –Ağabey- rolü oynamaya soyundu (Bağcı 2001: 42). Bundaki amaç yine Sovyet yayılmacılığına karşı ortak hareket edebilmek ve Türkiye'nin bölgede öncü rol oynamasını sağlamaktı. Ancak Araplarla ilişkiler hiç de iyi değildi. Özellikle CHP'nin İsrail'i tanımış olması Arapların Türkiye'ye karşı tavır almasına sebep olmuştu. Menderes bu tavrı yumuşatmak ve mümkünse ortan kaldırmak ve Arap basınında yer alan Türkiye karşıtlığını gidermek için gayret sarf ediyordu.

Menderes iktidara geldiğinde bir an evvel kapsamlı bir ekonomik kalkınma hamlesini gerçekleştirmek istiyordu. Belki de Türk modernleşmesinin en önemli eksik yanı ekonomiydi. Zaten Atatürk de modernleşme ve güvenliğe öncelik vermişti, ama modernleşmenin ekonomik boyutunda istenen atılımlar gerçekleşmemişti. Dolayısıyla ilk önce ekonomik kalkınma sağlanmalıydı. Ancak bunun da önceliği ülke güvenliğinin sağlanmasıydı. Menderes'in hariciye bürokratlarına göre de iyi ve verimli bir dış politika için önce güvenlik gerekiyordu. Bu amaçla Batı'nın kolektif güvenlik sistemi içinde yer almak dış politikada ilk uğraş verilmesi gereken konu oldu. Aslında bu aynı zamanda batıdan ekonomik destek sağlamak için de önemli bir adım olduğu düşünülürdü. Bu noktadan hareketle Türk dış politikasının ilk temel hedefinin güvenlik ve buna bağlı olarak da Sovyet yayılmacılığının önlenmesi olduğunu söylemek mümkündür.

14 Mayıs 1950 tarihinde iktidarı CHP'den devralan DP'nin dış politika-daki temel hedefi, her ne pahasına olursa olsun NATO'ya girmektir (Yüceer 2002: 79). Seçim kampanyasında dış politikayla ilgili yegâne söylemini NATO'ya giriş oluşturması DP'nin dış politika konusundaki tavrıyla ilgili ipuçlarıydı. Üstelik DP, CHP'yi Kuzey Atlantik Savunma Paktına (NATO) girme konusunda yeterli çabayı sarf etmemiş olmakla suçluyordu. Aslında her iki parti de Türkiye'nin Batı'nın güvenlik şemsiyesi altına girmesi hususunda farklı çizgide değildi. DP'nin iktidara geldiğinde Washington'a ilk önerisi, CHP'nin 1949 yılında dile getirdiği Akdeniz Paktiydi. ABD'nin bu öneriye karşı tutumu yine değişmemişti. Bu şartlarda 3 Ağustos 1950'de NATO'ya dâhil olmak için resmen müracaat etmiştir. Eylül 1950'de yapılan toplantıda konu gündeme gelmesine rağmen özellikle Norveç ve Danimarka Türkiye'yle birlikte Yunanistan'ın ittifaka üye olmasına şiddetle muhalefet etmişlerdir. Avrupalılar ittifakın taahhütlerinin daha geniş coğrafyaya yayılmasını istemiyorlardı. İngiltere'ye Türkiye'nin NATO dışında kalmasını buna karşılık kendisinin önderliğinde oluşturulacak bir Orta Doğu savunmasında Türkiye'nin aktif olarak yer almasını istiyordu (Sever 1997, Ali Rıza 1982).

25 Haziran 1950 sabahı Kuzey Kore ordusunun, Güney Kore topraklarını işgal etmesiyle başla patlak veren ve Washington için bir sürpriz olan Kore Savaşı DP'nin dış politikadaki manevra alanını genişletecektir. İşgal haberi Washington'a ulaştığında 24 Haziran Cumartesi akşam saatleriydi. Truman yönetiminin acilen karar alması gerekiyordu. Zaman kaybetmeye tahammülü olmayan Başkan Truman Senatoya danışmadan konuyu iki gün içinde -27 Haziran'da- BM'ye taşımayı başardı. Güney Kore'ye saldırıya geçenlere karşı silah kullanımı dâhil yardım teklifini, Sovyetler ve

Çin'in yokluğunda Güvenlik Konseyinden geçirtti ve BM üyelerine Güney Kore'ye yardım için çağrıda bulundu (LaFeber 1980: 101-148).

Diğer Batılı ülkeler olduğu gibi Menderes hükümetinde de, bu saldırıların Sovyet destekli olduğu, karşı konulmazsa bundan cesaret alacak Sovyetlerin saldırgan politikasına başka coğrafyada da devam edeceği görüşü hâkimdi. Bu saldırıya karşı çağrılara olumlu cevap verilmezse Sovyetlerin Türkiye'yi işgali halinde yalnız kalabileceği endişesinden hareketle hükümet, 25 Temmuz 1950'de Bakanlar kurulu kararıyla BM bayrağı altında Amerikan güçleriyle omuz omuza çarpışmak için Kore'ye 4.500 asker gönderme kararı aldı (Harris 1972: 38-40).

ABD'nin Senatoya danışmadan Kore'ye asker göndermesine benzer bir yolla, DP hükümeti de Meclise danışmadan bölgeye asker gönderme kararı aldı. Hükümetin kararına Meclis'teki CHP ve Millet Partisi'nden tepki geldi. Ancak esas tepkiyi aşırı sol örgütler gösterdi. Kore'ye asker gönderme kararı belki Cumhuriyet tarihinin o zamana kadar alınmış en önemli ve bir o kadar da riskli kararıydı. Hatta İnönü'ye göre, Kore'ye asker göndermek Sovyet saldırısına davetiye çıkarabilirdi. Ancak itirazların geneline bakılırsa asker göndermekten ziyade niçin Meclis'e danışılmadığı noktasında yoğunlaşıldığı görülür. Ancak asker gönderme konusunda ülke genelinde ciddi bir muhalefet yoktu. Hatta basının çoğu alınan karara destek verdi (Mütercimler vd. 2004: 24-26).

Kore'ye asker göndermenin gerekçesi genelde Türkiye'nin NATO'ya girişi için destek sağlamanın yanında Türk ekonomisinin Amerikan yardımlarına muhtaç olmasına bağlanır. Yardımların devamı ve NATO'ya katılım için belki bir bedel ödemek gerektiği de bir anlamda doğrudur. Ama asker göndermeyi sadece NATO'ya giriş karşılığında ödenen bir bedel olarak görmek bir noktada yanıltıcı olabilir. Neticede Türkiye Sovyet saldırısı endişesiyle NATO'ya girmek istemekteydi. Kore'ye saldırıyı destekleyen ya da kışkırtan Moskova'nın Türkiye'ye saldırması halinde dış dünyadan yardım isteyebilmek için her şeyden önce saldırıya uğrayan ülkeye yardım edilmeliydi. Bu düşünceden hareketle asker gönderme kararının NATO üyeliği şartına bağlanması gündeme geldiğinde bu alınan karara gölge düşüreceği gerekçesiyle kabul görmedi. Zaten asker gönderme kararının NATO'ya kabul için etkili olacağı açıktı. Üstelik Amerikalılar da bunu ima etmişlerdi (Sever 1997: 65). Belki burada belirtilmesi gereken bir nokta ABD'nin henüz emperyalist politikalarının ortaya çıkmadığı, hatta emperyalizme karşı görüşleriyle öne çıktığı dönemlerdir. ABD'nin bu yıllarda esir milletlerin kurtuluşu için mücadele eden, milletlerin özgürce yaşaması ve demokrasinin yayılması için çaba gösteren bir güç görüntü-

sünde olduğudur. Buradan hareketle Mütercimler ve Öke, Kore'ye asker gönderme kararının sonraki yıllarda açıkça beliren Washington'un emperyalist politikalarına bakarak eleştirildiğini, hâlbuki o günün şartlarında olay değerlendirildiğinde Türkiye'nin asker gönderme gerekçelerinin gayet makul olduğunu söylemektedir (Mütercimler vd. 2004: 129).

Türkiye'nin BM çatısı altında Kore'ye asker göndermesi ve askerlerin oradaki kahramanca mücadelesi dünya kamuoyunda Türkiye lehine sonuçlar doğurdu. Ortamdan istifadeyle 11 Ağustos'ta NATO'ya müracaatını yenileyen DP istediği sonucu alamadı. Ancak Washington'un, Türkiye'nin NATO'ya girişine yönelik itirazı uzun süreli olmadı. Çünkü 1951 yılı başlarında Doğu Avrupa ülkeleri silahlanıyor olması, NATO'nun güneydoğu kanadını tehdit ediyor, Türkiye ise üye olmadan NATO'yla işbirliğine yanaşmıyordu (Kuniholm 1984: 24-25). Ayrıca Türkiye'nin isteğine karşı direnmek Türkiye'yi başka arayış içerisine itebilirdi. Sovyetlerin Akdeniz'e inmesine engel olacak Türkiye mutlaka Batı'nın askerî kanadı içerisinde yer almalıydı.

Washington'un bu yaklaşımına karşılık Danimarka, Norveç ve Belçika Akdeniz'de bir savaşa sürüklenecekleri ve ABD'nin kendilerine yaptığı askerî yardımı azaltacağından endişe duyarak baştan beri itirazlarını dile getiriyorlardı. Asıl muhalefet ise daha önce engeli Washington olarak işaret eden İngiltere'den gelmekteydi (Oran 2002: 549). Zira Londra, Türkiye ve Yunanistan'ın Atlantik Paketi yerine Ortadoğu savunma planı içine alınmasını istiyordu. İkinci Dünya Savaşı'nın yarattığı ekonomik sıkıntı yüzünden artan Arap milliyetçiliği karşısında zor durumda kalan İngiltere üçüncü dereceden bir güç olmamak için bölgedeki etki alanını kaybetmek istemiyordu (Abadi 1982: 38). Türkiye'nin NATO'ya kabulünü, Ortadoğu'da kurmayı planladığı Ortadoğu Komutanlığı'na (*Middle East Command* ODK) katılım şartını koştı. Türkiye'nin, NATO'ya eşit statüde katılmadan ODK'ya katılmayacağını kesin bir dille belirtmesinin yanında ABD'nin de ODK'ya pek sıcak bakmayışı, İngilizlerin Türkiye'nin üyeliğine karşı itirazını kaldırmasına sebep oldu. NATO'ya katılımın karşılığı olarak Türkiye de bu projeye destek vermek durumunda kaldı ve Ekim 1951'de ODK'ya katıldı (Devereux 1990: 73).

Türkiye'nin ODK'ya iştiraki, NATO'ya katılımın bedeliydi ama aynı zamanda Menderes hükümetinin gönlünde yatan politikaların hayata geçirilmesi için de bir fırsattı. 18 Şubat 1952'de Yunanistan'la birlikte diğer ülkelerle eşit statüde NATO'ya katılan Türkiye, ODK sayesinde bir yandan Araplar üzerinde nüfuz kurarken diğer yandan da İsrail'le iyi ilişkiler geliştirerek, Sovyetlere karşı Ortadoğu'da güçlü bir blok oluşturmak pe-

şindeydi. Ancak Türkiye'nin Arap ülkeleri üzerinde ciddi bir etkisi yoktu. Hatta Mart 1949'da İsrail'i tanınması ve yine aynı yıl İsrail'le ticarî anlaşma imzalaması Arapların tepkisini çekti ve Türk-Arap ilişkilerini olumsuz yönde etkiledi. Türk-Arap ilişkilerindeki olumsuzlukları sadece Türkiye'nin İsrail'le olan ilişkilerine bağlamak da yeterli olmaz. Bu durumu aynı zamanda Arapların gündemiyle Türkiye'nin gündeminin farklı olmasıyla da alakalandırmak lazımdır. Türkiye Sovyetlere karşı set oluşturmaya çalışırken, Arap dünyasında, İngiliz emperyalizminin bölgedeki temsilcileri olarak algılanan Kral Faruk ve Irak'taki Faysal hanedanlarına karşı tepkiler vardı. Bu tepkiler, İngilizlerle birlikte hareket eden Türkiye'nin bölgeyle ilişkilerini zora sokuyordu. Ayrıca Türkiye'nin Arap Orta Doğusu'nu, ODK çerçevesinde Batı eksenli politikalara çekmeye çalışması Mısır'ın Arap dünyasının liderliği iddiaları önünde bir engel gibi algılandı. Zaten Mısır başta olmak üzere Arap devletlerinden bu katılıma itirazlar yükseldi. Sovyetler ise, Ankara'ya bu katılımdan duydukları rahatsızlığı dile getiren bir nota verdiler. Ancak Menderes hükümeti bunu çok ciddiye almadı (Oran 2002: 619).

Türkiye NATO'ya alındıktan sonra söz verdiği üzere ODK'ya hayat vermek için gayret etti, ancak gerek ABD'nin askerî desteği olmaması, gerekse de Mısır'ın ODK'ya katılmayı reddetmesi, üstelik Mısır'da Temmuz 1952'de Hür Subaylar önderliğinde girişilen darbeyle yönetim değişmesi, ODK'nın ölü doğmasına sebep oldu. İngilizler Ortadoğu'daki konumlarını güçlendirmek için, ODK'da yer alan komutanlık kelimesinin çağrıştırdığı emperyalist ifadenin yerine, *Orta Doğu Savunma Organizasyonunu* (Middle East Defence Organization ODSO) tercih ederek, oluşturulmaya çalışılan güvenlik örgütünü Araplara çekici göstermeye çalıştılar (Devereux 1990: 67-71).

Türkiye İngiltere'ye ciddi anlamda destek verdi. Ancak İngiltere'nin aksine Türkiye, Mısır üzerinde ısrar etmek yerine ilk olarak Irak'la işbirliği yapılmasını, ardından diğer Arap devletlerine bu teklifin götürülmesini önerdi. İngilizler bu fikre sıcak baktı, ama Amerika Mısır olmadan yola devam etmenin imkânsız olduğunu düşünüyordu. Aslında ABD'de ODSO'yu önemsiyor ve Arapların katılımını istiyordu. Ancak İngiltere'nin Mısır'la devam eden anlaşmazlığı ve artan askerî zaafî karşısında ABD'nin İngiltere'ye karşı güveni azaldı. 1953 yılı başında iktidarı devralan Eisenhower yönetimi ODK ve ODSO'ya güvenmenin sağlıklı olmadığını düşünerek yeni bir oluşuma gitme kararı aldı. Çünkü her şeyden önce Araplar asıl tehdidin Sovyetler Birliği değil, İsrail'den geldiğine inanıyordu. Üstelik İngiltere emperyalist bir güç olarak algılandığından Londra'yla

işbirliğine Arap dünyası sıcak bakmıyordu. Ayrıca İngiltere Arap dünyasında lider konumda olan Mısır'la Süveyş kanalı yüzünden anlaşmazlığa düşmüş ve bunu çözüme kavuşturmada yetersiz kalmıştı. Bütün bunların yanında henüz bağımsızlığa kavuşmuş Arap ülkeleri ekonomik kalkınmaya önem vermişlerdi. Stalin'in ölümünden sonra bu ülkeler Moskova'yla işbirliğine gitme ihtimalleri yüksek olduğundan Eisenhower yönetimi Ortadoğu'da inisiyatifi ele almaya karar verdi.

NATO'ya üye olduktan sonra Türkiye'nin Dışişleri ve Savunma politikaları NATO'nun ortak savunma planı çerçevesinde işleyecektir. Türkiye'nin NATO'ya üye olması ABD başta olmak üzere Batı için bir anlamda hayati öneme sahipti. Zira Avrupa'da NATO'nun 14 tümenine karşı SSCB'nin 219 tümeni vardı ve bu ezici üstünlük Avrupalıları ve ABD'yi ürkütüyordu. Bu anlamda Boğazların denetimine sahip Türkiye'nin NATO üyeliği Soğuk Savaşta Sovyetlerin Akdeniz'e inmesinin önünde bariyer görevi görmesinin yanında, topraklarına inşa edilecek üslerle birlikte Batı'nın Ortadoğu, Akdeniz ve Balkanlar'daki Batı'nın hayati çıkarlarını güvence altına alabilmek adına önemliydi (Albayrak 2002: 855-877).²

Balkanların ve Türkiye'nin güvenliğini sağlama aynı zamanda Balkan ülkeleri arasında işbirliğini geliştirme ve daha özeldir Yugoslavya'nın doğu bloğuna kaymaması beklentisiyle Türkiye, Yunanistan ve Yugoslavya Dışişleri bakanları Amerika'nın da desteğiyle Şubat 1953'de Ankara'da bir dostluk ve işbirliği antlaşması imzaladılar. 9 Ağustos 1954'de bu antlaşma Bled'de ittifak haline dönüşerek "Balkan Paktı" adını almıştır (Bağcı 2001: 57). Paktin amacı Sovyetler'le uydularından gelecek tehdit ve tehlikelere karşı Amerikan desteğine açıktı. Pakt kısa süreli oldu, özellikle Stalin'in 1953'te ölümüyle birlikte Tito Sovyetlerle yakınlaşma politikasını başlattı, bağlantısızlar içerisinde Nehru ve Nasır'la birlikte etkin bir politika devam ettirmek istedi. 1955 yılı 18-24 Nisan tarihlerinde Endonezya'nın Bandung şehrindeki bağlantısızlar konferansına Türkiye de Devlet Bakanı Fatin Rüştü Zorlu'yla katıldı. Zorlu burada da Paktlar politikasını savunduysa da tasvip görmedi. 1955'de Kıbrıs meselesi yüzünden çıkan Türk-Yunan gerginliği de Balkan Paktı'nın hukuken 1960'ya kadar devam etse de fiilen 1955'de ortadan kalkmasına sebep oldu.

Türkiye Güney ve Doğu komşularıyla da benzer bir ittifaka girmiş, 24 Şubat 1955'de Bağdat Paktnı kurmuştur. Pakta bilahare 4 Nisan'da İngiltere, 23 Eylül'de Pakistan ve 3 Kasım da ise İran iştirak etmişlerdir. 1958'de ihtilal sonrası Irak'ın ayrılmasından sonra ABD gözlemci olarak katıldığı Pakt, CENTO adıyla 1979'a kadar devam etti. Pakt da Sovyet

tehdidine karşı bölge güvenliğini sağlamaya yönelik bir ittifaktı (İnce 1974: 30, Göktepe 1999: 103-129).

Türkiye'nin o dönemdeki dış politikası ittifak arayışları olarak değerlendirilebilir. Özellikle Balkan ve Bağdat Paktı örneklerinden de görüleceği üzere bu girişimler Türkiye'nin güvenliğine bir yarar getirmediği gibi pak-tın dışında kalan diğer bölge ülkelerinin de tepkisini çekmiştir. Özellikle Orta doğu ülkeleri bu girişimleri kendi güvenlikleri açısından kuşkuyla değerlendirmişler, bu durum uzun vadede Türk Dış politikasını menfi etkilemiştir.

Bağdat Paktı çerçevesinde Ortadoğu'da Batı eksenli politikalarla etkinliğini artırma çabalarının İsrail ve Sovyetleri endişelendirmesi, Arap liderliğine soyunan Nasır'ın Türkiye'nin Arap dünyasını yönlendirmek istemesinden rahatsız olması ve dahası İsrail'in kendisine karşı bir blok oluşturuluyor endişesiyle Bağdat Paktı'nı baltaması, Demokrat Parti'nin Ortadoğu'da Batı endeksli savunma sistemi kurma girişimini boşa çıkarttı. DP'nin politikasındaki başarısızlıkta ABD'nin, 1956 Süveyş Krizi'nden sonra bölge siyasetine aktif olarak girmeye başlamasının da etkisi olduğu söylenebilir. Süveyş krizi ve sonrasında Mısır ve Suriye'nin Sovyet yanlısı tutumları, ABD'nin Orta Doğu'da aktif rol alması sonucunu doğurdu. Süveyş krizinin Ortadoğu'ya olan en ciddi etkisi İngiltere'nin bölgedeki hâkimiyetinin sona ermesi ve Fransa ve İsrail'le giriştikleri işgalin yarattığı olumsuz hava-yı değerlendiren SSCB'nin anti-empyralist söylemiyle bölgede popüler hale gelmesi oldu (Louis vd. 1989: 377-392). Sovyetlerin bölgede etkin olmasının önüne geçmek için 5 Ocak 1957'de Başkan Eisenhower Kongre'ye bir bildirge sundu. Tarihe Eisenhower doktrini olarak geçen bildirgede “dileyen her ulusla askerî yardımlaşma ve işbirliği programları, uluslararası komünizmin kontrolündeki herhangi bir milletten gelecek silahlı saldırı karşısında istendiği takdirde Birleşik Devletlerin askerî yardımını da içerecek türde programlar oluşturması” öngörüldü. Hatta bu çerçevede ABD Türkiye'ye 20 adet F-100'lerden oluşan bir filo, ödünç iki denizaltı ve askerî donanım sözü verdi. Bu Türkiye'de Menderes hükümetine bir rahatlatma getirdi. Ancak Eisenhower doktriniyle Türkiye'nin Bağdat Pak-tı'ndan beklentilerini bitirdiği anlaşıldı. Zira ABD, Ortadoğu'yla aktif olarak ilgilenmesinden sonra İsrail ve Mısır'ı rahatsız etmemek için Bağdat Paktı'nı pasifize ediyordu (Mütercimler vd. 2004: 203).

Özellikle Nasır'ın Arap dünyasının liderliğine soyunma girişimleri Türkiye'nin bu yöndeki çabalarını zaafa uğratan en önemli faktör gibi duruyor. Bu noktada başarılı olamayan Türkiye Süveyş Krizi sonrası Ortadoğu'daki gelişmelere daha saldırgan tavır takındı, müdahaleci ve abartılı bir politika

izledi. DP'nin Ortadoğu siyasetinde göze çarpan bir husus da, Arap Orta Doğusuna yönelik izlediği siyasetinde uğradığı hayal kırıklığının etkisiyle İsrail'e yönelmesidir. Bu tavır değişikliğinin bir gerekçesi de ABD'nin de bölge siyasetini İsrail üzerine inşa etmeye başlamasıdır (Mütercimler vd. 2004: 244-245).

DP ilk yıllarında dış politikada mesaisini Sovyetlere karşı güvenlik kuşağı oluşturmaya ayırırken, iktidarlarının ikinci yarısının sonlarına doğru Kıbrıs sorunu belirgin şekilde gündeme oturmaya başladı.

Çok Yönlü Dış Politika İnşa Gayreti

1957 yılına gelindiğinde ABD'nin Ortadoğu'da daha etkin ve doğrudan müdahil olduğunu görüyoruz. Bunun somut bir göstergesi olan Eisenhower Doktrini ise Türkiye'yle Mısır ve Suriye başta olmak üzere Arap ülkeleri ve SSCB arasında krize yol açtı. Zaten 1957 ve 1958 yılları özellikle Irak, Ürdün, Suriye ve Lübnan'da krizlerin patlak verdiği yıllardır. Bu krizler ilk etapta ABD'nin desteğini alabilme adına belki Türkiye'nin aleyhine olmadığı söylenebilir. Zira ABD'nin Ortadoğu'da operasyonlarını yürütülebilmesi için Türkiye'ye ihtiyacı vardı. Nitekim bu krizler sonrasında, 1954 yılında kurulan İncirlik Üssü geliştirildi. Hülasa, bu krizlere yönelik Türkiye'nin güvenlik çıkarlarıyla ABD'nin bölgesel çıkarları büyük oranda örtüştüğünden bu yılda arttı giderek azalan ABD yardımları önemli oranda arttı (Bağcı 2001: 133). Dolayısıyla 1959 yılı bir yönüyle Türk-Amerikan ilişkilerinin en iyi yılı oldu. Özellikle Başkan Eisenhower'ın ve diğer Amerikan üst düzey yetkililerinin Ankara'yı ziyaret etmesi bu anlamda önemliydi. Yine aynı yıl Türkiye ABD'nin oyuyla ilk kez BM Güvenlik Konseyi'ne seçildi (Kuneralp 1999: 76). Ayrıca ABD'yle 5 Mart 1959'da ikili anlaşma imzalandı. Bu anlaşmayla Beyaz Saray her hangi bir tehlike karşısında Türkiye'ye silahlı yardım taahhüt ediyordu. Anlaşmanın giriş bölümünde bu yardımın doğrudan veya dolaylı saldırılar karşısında verileceği ifade edilmekteydi. Muhalefetse anlaşma metninde yer alan "dolaylı saldırı" ifadesinin iktidara yönelik halk hareketini de kapsayacağından, böyle bir durumda ABD'nin Türkiye'ye müdahalesi için zemin yaratacağı gerekçesiyle karşı çıktı (Oran 2002: 569-570). Bu biraz da iç siyasetin etkisiyle yapılan bir muhalefetti.

Türk-Amerikan ilişkilerinin bu görüntüsünün yanında 1959 yılı itibarıyla net olarak Türk dış politikasında zikre değer bazı arayışların olduğunu da gözlemliyoruz. Biryandan ABD'yle ilişkiler devam ettirilmek istenirken, diğer yandan da ABD dışındaki seçenekler Türk dışişlerinin gündemini meşgul etmeye başladı. Mesela Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu'nun 1959 yılı Dışişleri Bakanlığı bütçe görüşmeleri esnasındaki konuşması

ABD'ye eklenmiş bir ülkenin Soğuk Savaş dönemi politik söyleminden nispeten uzak, Üçüncü Dünya ülkeleri ve SSCB'yle ilişkilerin gelişmesine zemin hazırlayan bir içerikteydi. Daha önce şiddetle meydan okuduğu Tarafsızlar Bloğuna bu kez birçok atıfta bulundu. 1955'te Bandung Konferansı'nda Tarafsız ülke liderlerine ve politikalarına karşı sert üslup takınan Zorlu, 1958 yılı sonu itibarıyla bu blokla ilişkileri tamir etmekle kalmadı aynı zamanda Nehru'yu Türkiye'ye davet etti. Zorlu'dan sonra Cumhurbaşkanı Bayar'ın da 1 Kasım 1959'da Meclis'te yaptığı konuşmada benzer çizgideydi (Mütercimler vd. 2004: 240). Bundan sonraki dönemde Menderes'in konuşmalarında da artık iki kutuplu dünyanın ötesindeki gerçeklerin olduğu teması işlenmeye başladı.

Global anlamda bakıldığında da 1959 yılında iki kutup arasında, hala krizlere varan önemli sorunlar olmakla beraber karşılıklı ziyaretler neticesinde belli oranda bir yumuşama havası da yakalandı. Mesela Eylül 1959'da Kruşçev ABD'yi ziyaret etti ve aynı süreçte birçok Batılı ülke SSCB'yle ekonomik alanda işbirliği içine girdi. Diğer yandan bu sıralarda Türk basınında da ABD'nin yanı sıra NATO üyesi ülkelerin Moskovayla olan ekonomik ilişkilerini geliştirirken Türkiye'nin Sovyetlere karşı NATO'nun "en ağır seyreden gemisi olmasının anlaşılabilir olduğu" (Günver 1985: 137) eleştirileri yapıyordu. Özellikle stratejik füze konusundaki gelişmelerden dolayı ABD'nin geleneksel küresel politikalarında Türkiye'nin stratejik önemini yitirdiğine yönelik atıflar vardı. Bu yazılarda da Türkiye'nin Batı eksenindeki duruşuna karşı herhangi bir tenkit yokken, artık yeni bir döneme girildiğini ve Türkiye'nin stratejisinde değişikliğe gidilmesi ve çok taraflı politikaların geliştirilmesi vurgulanıyordu (Forum 1959: 6-9).

DP hükümeti de tam bu sıralarda dış politikada benzer mantıktan hareketle bazı hamleler peşindeydi. 1959 yılı Aralık ayında Sağlık Bakanı Lütfi Kırdar bir heyetle Moskova'yı ziyaret etmesiyle Sovyetlere üst düzey ziyaret başlatılmış oldu. Bu ziyaret Moskova'yla ilişkilerin sadece bir başlangıç olduğu anlaşıldı. Nitekim Zorlu 9 Ocak 1960'ta TBMM'nde yaptığı konuşmada Moskova'yla ilişkilerinin kurulmasından ve bu yöndeki kararlarının hükümete ait olduğunun altını çizdi. Nisan ayına gelindiğinde de Menderes-Kruşçev'in karşılıklı olarak ziyaretleri açıklanacaktır. Temmuz ayında önce Menderes Moskova'yı ziyaret edecek, sonrasında da Kruşçev iade edecekti.³

Fatin Rüştü Zorlu'nun çalışma ekibinde yer alan diplomat Semih Günver'in anlatımına göre Menderes'in Moskova'yı ziyaret etme fikri kendisine aittir. "1958'de Çekoslovaklarla *Clearing* (Takas) Anlaşması imzalan-

mişti. Clearing hesabından Türkiye'nin alacaklı olduğu meblağla taksitlerini ödemek suretiyle Çekoslovakya'ya Sümerbank'ın ve Çanakale'nin porselen fabrikaları yaptırılmıştı. Türkiye'nin Batı dünyasına karşı ticaret dengesinin açık olması karşılıklı sosyalist ülkelerden alacaklı durumdaydı. Üstelik bu ülkelerden Türkiye'nin ihtiyacı olan kalemlere de rastlanmıyordu. Sovyetler Birliğiyle olan durum da aynıydı. ABD başta olmak üzere Batılı müttefikler Sovyetlerle her alanda Türkiye'den çok fazla alışveriş yapıyorlardı. İşte buradan hareketle Günver, Zorlu'ya "Biz de niçin, bazı yatırım projelerini Moskova'ya finanse ettirmiyoruz. İhracatımızı biraz arttırır, *Clearing* hesabındaki alacaklı bakiyemizi çoğaltır, taksitleri bu hesaptan öderiz" önerisinde bulundu. Günver ekonominin rotasını tamamen Sovyetlere çevirmeyi önermiyordu. Sınırlı işbirliğiyle bir iki önemli projenin gerçekleştirilmesi Türkiye için faydalı olur düşüncesini taşıyordu. Nitekim sonraki yıllarda Aliğa rafinerisi, İkinci Demir ve Çelik Fabrikası, Alüminyum Fabrikası vesaire bu şekilde gerçekleştirilecektir. Üstelik bu yolla Amerikalıların da Türk ekonomisine katkıda bulunmasına teşvik edilebilirdi (Günver 1985: 137-138).

Bu dönem Türkiye'nin dış politikasının mimarı Zorlu da uzun zamandır Türkiye'nin ABD'ye bu kadar bağımlı olmasından rahatsızdı. Ayabakan'ın dönemin gazetecilerinden Kemal Bağlum'un anılarından aktardığına göre Zorlu'nun Menderes'e "Amerika'nın neredeyse uydusu durumuna düşmekten kurtulmayı, sık sık tekrarladığını" ve başbakanın cevabınınsa "bakalım, zaman ne gösterecek?" şeklinde olduğunu belirtir. Zorlu, Türkiye'nin ABD'ye bu denli bağımlı olmasının önlemenin bir yolu olarak da Moskova'yla ilişkilerin geliştirilmesini önemsiyordu. Sovyetler ve tarafsızlarla kurulacak ilişkilerin de aynı zamanda tek yanlı demokrasi anlayışını çeşitlendireceğine inanıyordu (Ayabakan 2009: 27-28). Böylece Türkiye'nin iç ve dış politikada itibarını artıracığını düşünüyordu. Zorlu, Günver'in fikrini beğenip Menderes'e aktardı. Menderes ise bu fikri daha ileriye götürerek 1960 yılı Temmuz ayında ekonomik ve siyasi görüşmeler yapmak üzere Moskova'yı ziyaret etmeye karar verdi. Bayar ve Genelkurmay Başkanı Rüşti Erdelhun'un da onayını aldı. Türkiye'nin ABD'yle o zamana kadar olan ilişkilerin doğası gereği böyle bir karara varılmadan Washington'dan onay alınması gerekirdi. Ancak bu girişime karşı olur endişesiyle Washington'un Moskova ziyareti kesinlik kazandıktan sonra bilgilendirilmesine karar verildi. Sonrasında Zorlu, Moskova ziyaretinin iktisadi kısmının hazırlıklarının başlaması için hemen Semih Günver'i görevlendirdi. Günver, Ankara'daki Sovyet Büyükelçisi Rijov'le birlikte bu ziyaret çerçevesinde şekillenecek Türk-Sovyet ilişkileri için hazırlık çalışmalarına başladı.

Türkiye'nin Sovyetlerle bu tarzda bir ilişkiye geçmesi ABD ve onun bölgedeki müttefiklerini ciddi anlamda endişelendirdi. ABD özellikle CENTO bağlamında Tahran'ı ziyaret edecek Türk heyetinden bu yakınlaşmanın arkasında yatan nedenleri öğrenme konusunda Şah'a telkinde bulunmuştu. Yakınlaşmanın ülkesinde kendi konumunu etkileyeceği endişesiyle İran Şah'ı da zaman zaman diplomatik nezaketi aşan ısrarlarda bulundu (Yılmaz 2004: 126).

Washington'da bir kesim Türkiye'nin Moskova'ya yaklaşmasından hoşnut değildi. Soğuk Savaş'ın başından beri Washington'a danışmadan hareket etmeyen Ankara bu sefer ABD'yi bilgilendirmeden Moskova'yla diyalog kurmuştu. CIA ve Amerikan Dışişlerinde bir grup Türkiye'nin Moskova'yla ilişkileri geliştirmek isteğini NATO içinde ve hür dünyada siyasi dalgalanmalara yol açacak nitelikte bir olay olarak algıladı (Günver 1985: 138). Bu, elbette Türkiye'nin politikalarında bir eksen kayması anlamına gelmiyordu. Nitekim 1960'ların sonuna doğru Türkiye'de benzer arayışlar başlayacaktır. Ancak DP hükümetinin dış politikadaki bu girişimi Washington'da ciddi endişe kaynağı oldu. Washington'da bir kesim Türkiye'nin Sovyetleri tehdit olarak görmemesinin ABD'nin Ankara üzerindeki nüfuzunu azaltacağını bunun da bölgesel çıkarları açısından ciddi sorunlar oluşturacağı düşüncesi hâkimdi (US NA RG 273 Box: 53).⁴ DP'nin dış politikadaki bu arayışı 27 Mayıs Darbesi dolayısıyla sonuçsuz kaldı.

Sonuç

II. Dünya Savaşı'ndan sonra Türkiye'nin güvenlik endişesiyle Batı'ya eklenme arzusu Türk dış politikasını tek yönlü bir çizgiye sürükledi. Özellikle 1947 Truman Doktriniyle başlayan yardımlarla birlikte Washington'un Türk iç ve dış politikasında etkisi arttı. Ama bu her zaman Türkiye'nin ABD'nin yöreğine girdiği anlamına gelmemektedir. Zira Türkiye'nin küresel gücün şemsiyesi altında olsa da zaman zaman bölge siyasetini kontrol etme gayretlerine girdiği vakidir. Mesela Bağdat Paktı bu anlamda Nasır'ın Ortadoğu siyasetini kontrol altına alma gayretlerini belli ölçüde sınırlandırmıştır.

İkinci Dünya Savaşının hemen sonunda, hatta savaş esnasında Sovyetlerin tavrı ve Doğu Avrupa'daki politikaları Ankara'yı endişelendiriyordu. Coğrafi olarak da küresel güçlerin bölgesel politikalarının keşiştiği nokta olan Türkiye için taraf olmak bir anlamda kaçınılmazdı. Bu süreçte Ortadoğu rejimleriyle zaman zaman gereksiz sürtüşmelere girdiğinden dolayı Ortadoğu'yu kaybettiği söylene bile, tamamen istikrarsız bir bölge olan Ortadoğu devletleriyle bir ilişki içinde olmak pek de gerçekçi gözüküyordu.

Türkiye'nin kendisini Soğuk Savaş politikalarına endekslemesi aslında tercihinden ziyade zorunluluktadır. Türkiye'nin Batıyla olan ilişkileri bir anlamda Avrupa medeniyetine dâhil olmanın delili olarak görüldüğünü unutmamak gerekir. Bu dönemde Batıyla geliştirilen ilişkiler sayesinde Türk ordusunda modernizasyon süreci hızlanmış ve Soğuk savaş döneminde Türkiye önemli ölçüde yalnızlıktan kurtulmuştur. Ancak Sovyet tehdidinde endeksli güvenlik algısıyla ekonomik açmazın dış kaynak bulma kaygısı Türk dış politika yapımcılarının Batı'nın bölgesel politikalarına ziyadesiyle angaje olması sonucunu doğurduğu söylenebilir.

Açıklamalar

- ¹ NA: İngiltere Milli Arşivi; *FRUS*: Foreign Relations of United States).
- ² Türkiye, NATO üyeliği yanı sıra ABD'yle 3'ü 1950 öncesinde, 31'i DP iktidarında, 20'si 1960'dan sonra olmak üzere toplam 54 ikili antlaşma yaptı. Pek çoğu Meclisçe değil, Dış İşleri Bakanlığı veya ilgili askeri makamlar tarafından onaylandı. ABD Türkiye'de askeri üs kurma hakkını böyle elde etmiştir. Muhalefet hükümeti ülkenin milli güvenliği ve hâkimiyetini ihlal ettiği gerekçesiyle suçlamıştır (Gönlübol vd. 993: 235-236).
- ³ Bu SSCB'yle ilişkilerin sorunsuz olduğu anlamına gelmez. Jüpiter füzelerinin Türkiye'ye yerleştirilmesi kararına imza atması ve İncirlik'ten havalanıp Sovyet semalarında gerçekleşen U-2 casus uçaklarının uçuşları Türk-Sovyet ilişkilerinde sorun olacak, sorunlar diplomatik nezaket içinde yansıtılacaktır. Menderes'in çok yönlü dış politika oluşturma gayretleri için (bk. Seydi 2011: 1-16).
- ⁴ Amerikan Milli Arşivi.

Kaynaklar

Arşiv Kaynakları

İngiltere Milli Arşivi NA PREM3/447/9; NA FO 371/48697

Amerikan Milli Arşivi US NA RG 273 Box: 53

Foreign Relations of United States (FRUS) (1944). 'The Near East, South Asia and Africa, the Far East', Vol. V.

Kitap ve Makaleler

Abadi, Jacob (1982). *Britain's Withdrawal from the Middle East 1917-1971: The Economic and Strategic Imperatives*. Princeton: The Kingston Press.

Albayrak, Mustafa (2002). "DP Hükümetleri'nin Politikaları (1950-1960). Ankara: Yeni Türkiye Yay. C. 16. 855-877.

- Ali Rıza, Bülent (1982). *Turkish Participation in Middle East Defence projects and its Impact on Turco-Arab Relations, May 1950 - June 1953*. PHD thesis. St. Anthony's College.
- Ayabakan, Levent (2009). *Fatin Rüştü Zorlu'nun hayatı ve Kıbrıs Meselesi*. Yüksek Lisans tezi. Kars: Kafkas Üniversitesi.
- Bağcı, Hüseyin (2001). *Türk Dış Politikasında 1950'li Yıllar*. Ankara: METU press.
- Bölükbaşı, Süha (1988). *The Superpowers and the Third World, Turkish-American Relations and Cyprus*. University of Virginia.
- Cumalıoğlu, Yakan (2001). "Kıbrıs Türklerinin Bağımsızlık ve Özgürlük Mücadelesi". Der. İrfan Kaya Ülger & Ertan Efeğil. *Avrupa Birliği Kışkırtıcılığında Kıbrıs Meselesi (Bugünü ve Yarını)*. Ankara: Ahsen Yay. 16-19.
- Devereux, David R. (1990). *The Formulation of British Defence Policy towards Middle East, 1948-56*. London: Macmillan.
- Erol, M. Seyfettin (2009). "1946-1950 Dönemi Türk Dış Politikası". Eds. Adem Çaylak ve Cihat Göktepe. *Türkiye'nin Politik Tarihi*. Ankara: Savaş Yay. 345-358.
- Forum* (1959). "Eisenhower'ın Gezisi ve Dünya Politikası". 15 Aralık 1959. Cilt 12 (138): 6-9.
- Friedman, Norman (2007). *Fifty year War: Conflict and Strategy in the Cold War*. Annapolis: Naval Institute Press.
- Göktepe, Cihat (1999). "The 'Forgotten Alliance'? Anglo-Turkish Relations and CENTO, 1959-65" *Middle Eastern Studies* 35 (4): 103-129.
- Gönlübol, Mehmet vd. (1991). *Olaylarla Türk Dış politikası*. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Harris, George (1972). *Troubled Alliance: Turkish-American Problems in historical Perspective, 1945-197*. Stanford: American Enterprise Institute for Public Policy Research.
- Isaacs, Jeremy ve Taylor Downing (1998). *Cold War*. London: Bantam Press.
- İnce, Nurhan (1974). *Problems and Politics in Turkish Foreign Policy, 1960-1966: With Emphasis on Turkish-United States Relations, the Cyprus Question, and the Leftists Movemenets*. Doktora Tezi. Kentucky.

- Kuniholm, Bruce R. (1984). *The Near East Connection: Greece and Turkey in the Reconstruction and Security of Europe, 1946-1952*. Brookline: Hellenic College Press.
- Kuneralp, Zeki (1999). *Sadece Diplomat, Diplomat*. İstanbul: Isis.
- Kürkçüoğlu, Ömer E. (1972). *Türkiye'nin Arap Orta Doğusu'na karşı Politikası (1945-1970)*. Ankara: Sevinç Matbaası.
- LaFeber, Walter (1980). *America, Russia and the Cold War 1945-1980*. New York. John Wilery and Sons.
- Mütercimler, Erol ve Mim Kemal Öke (2004). *Düşler ve Entrikalar: Demokrat Parti Dönemi Türk Dış Politikası*. İstanbul: ALFA Yay.
- Oran, Baskın (2002). "Savaş Kaosunda Türkiye: Görelî Özerklik-2". *Türk Dış Politikası*. Ed. Baskın Oran. C. I. İstanbul: İletişim Yay.
- Sever, Ayşegül (1997). *Soğuk Savaş Kuşatmasında Türkiye, Batı ve Orta Doğu 1945-1958*. İstanbul: Boyut Kitapları.
- Seydi, Süleyman (2003a). "Sovyetler Birliği'nin Ermeniler İçin Başlattıkları 'Anavatanına Dönüş Projesi'". *Ermeni Araştırmaları Enstitüsü* (8): 96-113.
- _____, (2003b). *The Turkish Straits and the Great Powers: From the Montreaux Convention to the Early Cold War, 1936-1947*. İstanbul: the Isis Press.
- _____, (2005). "On İki Adaların Yunanistan'a Devrinde İngilizlerin Rolü", *Toplumsal Tarih* (140): 50-57.
- _____, (2006). "Making a Cold War in the Near East: Turkey and the Origins of the Cold War, 1945-1947". *Diplomacy & Statecraft* 17(1): 126-127.
- _____, (2011). "Demokrat Parti'nin Dış Politikada Alternatif Arayışı (1957-1960)". *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 14(2): 1-16.
- Yılmaz, Levend (2004). *Barışın Büyükelçisi Mahmut Dikerdem*. Ankara: Bileşim Yay.
- Yüceer, Saime (2002). "Tarihsel Perspektif İçerisinde Türkiye'nin NATO'ya Giriş ve Meclisteki Yankıları". *Atatürkçü Bakış* (1): 71-89.

Turkish Foreign Policy in the Early Cold War Era

Cihat Göktepe*

Süleyman Seydi**

Abstract

After World War II, Turkey began to search for a place in the Western bloc in the bi-polar world. It might be said that this was the natural consequence of the westernization policy of Turkey starting from more than a century ago as well as the Soviet threat directed towards its territorial integrity. Turkey's phobia for isolationism from the western world, which was a result of the criticism concerning the country's neutral stance in the war, was escalated even further by the strong criticism and cold attitude demonstrated at the beginning by USA and Great Britain. However, the interests of Turkish foreign policy were compatible with US regional interests, which in turn helped Turkey to find a place in the Western security system. This study firstly focuses on the Turkish foreign policy makers' efforts to find a ground in the western bloc; then it evaluates Turkey's eagerness to become a regional Cold War player by leading the establishment of regional pacts with the support of USA.

Keywords

Cold War, foreign policy, Truman Doctrine, Democrat Party

* Prof. Dr., Antalya International University, Department of International Relations – Antalya / Turkey
cgoktepe@gmail.com

** Prof. Dr., Süleyman Demirel University, Department of History – Isparta / Turkey
suleymanseydi@sdu.edu.tr

Турецкая внешняя политика в начале холодной войны

Джихад Гоктепе*
Сулейман Сейди**

Аннотация

В биполярном мире, образовавшемся после Второй мировой войны, Турция прикладывает все усилия для вхождения в состав демократического блока. Наряду с тем, что это было естественным результатом советской угрозы, направленной против территориальной целостности, это было также требованием политики вестернизации, которой придерживалась Турция в течение последнего столетия. Однако, фобия одиночества как следствия серьезной критики по поводу политики нейтралитета страны во время войны, достигла своего пика в связи с холодным отношением Соединенных Штатов Америки и Великобритании в первое время. В противовес этому, совпадение турецких внешнеполитических интересов с региональными интересами США в контексте проблем безопасности, возникших в результате советской угрозы, обеспечило место Турции в западной системе безопасности. В этой работе показаны первые предпринятые турецкой внешней политикой усилия по вхождению в западный блок, а также меры, предпринятые для того, чтобы стать наиболее важным игроком холодной войны, играющим ведущую роль в региональных пактах при поддержке США.

Ключевые слова

холодная война, внешняя политика, доктрина Трумэна, Демократическая партия

* Проф.док., Международный Анталийский университет, кафедра международных отношений – Анталия / Турция
cgoktepe@gmail.com

** Проф.док., Университет имени Сулеймана Демиреля, кафедра истории – Спарта / Турция
suleymanseydi@sdu.edu.tr